

TOTÁLIS ÁLLAM ÉS KATHOLICIZMUS

M A A NÉMET KATHOLIKUSOKNAK feladott kérdés a totális Állam. Tévedés lenne azt hinni, hogy a szociális kérdés terén világraszóló eredményeket elérő német katolicizmus nem vette volna észre az idők változását s a tömegdemokrácia formáinak elégtelenségére csak a hitlerizmus előretörése nyitotta volna fel szemét. A német katolicizmusnak az egész liberális éra idején voltak nézetei magára a gazdasági rend és a társadalmi szerkezet reformjára. A kilencszázas évek nagy ipari fellendülése ezeket a hangokat elhallgattatta s éppen a fiatalkorában még a szociális reform mellett apostolkodó Fr. Hitze vezérkari főnöksége mellett a német katolicizmus minden erejét a szociálpolitika kiépítésére fordította. Weimar után azonban az ősz Hitze újból visszatért ifjúkori álláspontjára s mind sűrűbben jelentkeztek a hangok a gazdasági és társadalmi reform érdekében. A monarchia és bürokráciájának eltűnésével elsüllyedtek azok a kapitalizmus előtti csoportok, melyeknek hívő liberalizmusa elfedte némileg a társadalomnak a kapitalizmusban két osztályra történt végzetes szétszakadását. Weimar után a régi liberális demokrácia helyett a tömegdemokrácia jött s a népképviselőt a nép homogeneitásának liberális fikciójával ellentétben most már nyíltan megszűnt az egységes nemzet képviselőjének lenni, osztályérdeki képviselővé vált. A német katolikus népszövetség münchen-gladbachi központjában a mélyebbreható szociális reformról a Quadragesimo Anno megjelenése előtt évekkel kezdett konferenciák tisztán látták már, hogy ha csak hivatásszervezeti rendszer nem kezdi meg az állami és társadalmi élet átszervezését, akkor már csak totális állam jöhet. Elégtételük volt mindenesetre, hogy XI. Pius pápa a Quadr. Anno-ban szintén a hivatásszervezettek gondolatát tette meg a gazdasági és társadalmi reform tenge-lyévé. 1932 tavaszán és őszén Essenben és München-Gladbachban tartott konferenciákon a nálunk még egészen idegenszerűen hangzó „hivatásszervezeti“ gazdasági rendszer egész gondolatvilágát felkutatták a legjobb német katolikus szociológusok, kezdve a filozófia-theológiai háttértől a konjunktúra-politika, az adórendszer, a kartel-politika lehetőségeiig, úgyszintén kidolgozták azokat a csatlakozó pontokat, hol a mai gazdasági rend és szociális törvényhozás jogrendjéből reális utakat lehet találni az új rend felé.¹ Elmaradt

¹A két konferencia anyagát kiadta J. van der Velden: Die berufsständische Ordnung 1932 és Wirtschafts- und Sozialpolitik in der berufsständischen Ordnung 1932.

azonban a politikai cselekvés. A centrupárt 1928 decemberi kölni pártnapján Fr. Dessauer előterjesztette ugyan „kooperatív“ rendszerét s Kaas pártelnök annak nagy horderejét elismerve, bizottságot is küldött ki a programra kidolgozására, a politika napi küzdelmeiben azonban a pártnak erre ereje nem volt. A nemzeti szocializmus totalitárius programjával szemben a katolikus gondolat nem jelent meg a politika porondján s annak győzelmével a centrum diadalmas csatahajója pillanatok alatt ócskavassá öregedett. Utána feloszlatták a német katolikus népszövetséget is, a világ egyik példaadó erőcentrumát a katolikus szociális gondolat számára.

A TOTÁLIS ÁLLAM s a katolikus államfelfogás elméleti ellentétessége teljesen tisztázott. Elég legfőbb reprezentánsaikat egymás mellé állítanunk.

„A fasiszta számára minden az államban létezik s az államon kívül semmi sincs, ami emberi vagy szellemi valami leíme, még kevésbé valami, ami értékkel bírna. Sem egyesek, sem csoportok, akár politikai pártok, akár egyesületek, szakszervezetek vagy osztályok nem lehetnek kívül az államon. A fasiszta állam, mint a személyiség legfőbb és leghatalmasabb kifejezője, erőt jelent, szellemi értelemben véve azt. Az ember erkölcsi és szellemi élete minden formáját felöleli.“

Így Mussolini.¹

„Két dolog szükséges: intézményes változások és erkölcsi javulás. Az intézmények reformjánál elsősorban az állam tűnik szemünkbe, nem mintha az ő tevékenységétől kellene minden jót várni. Biztos és változatlan a társadalombölcseletnek az a tétele, amelyen változtatni vagy azt átalakítani nem lehet: amit az egyes ember saját kezdeményezésével és erejével végbe tud vinni, azt nem szabad kezéből kivenni és a közösségre hárítani s amit a kisebb és alsóbb közösségek teljesíteni tudnak, azt igazságtalanság lenne s csak súlyos károsodás s a helyes rend megzavarása árán lehetne nagyobb és felsőbb közösségre bízni. Mert minden társadalmi tevékenység természete szerint kiegészítő jellegű, a társadalmi szervezet tagjait kiegészítenie kell s nem szabad őket lerontania vagy felszívnia. Azért az állam vezetői legyenek meggyőződve: minél tökéletesebben uralkodik a kiegészítő tevékenység elvének betartásával fokozati egymásbakapcsolódás a különböző egyesülések között, annál erősebb lesz a társadalmi tekintély és hatóerő s annál kedvezőbb és biztatóbb lesz az állam helyzete.“

Így XI. Pius pápa a Quadragesimo Anno körlevélben. Tisztázott dolog, hogy a katolikus társadalomtan, ha a liberális jogállam feladatköre nem elégítette is ki s eszménye mindig a jóléti s az élet minden egyéb terén is segítő beavatkozásra kész állam, azért az államot mindig csak keretnek gondolja az egyén s a társadalmi szervezetek munkája köré.

Ez az ellentét nem jelenti természetesen, hogy katolikus emberek a katolikus ideálnak nem megfelelő államformában is nem lehetnének és nem lennének jó alattvalók. Politikában egyébként is ritka az ideális megoldás s a feléje való törekvés a természetes fejlődés folyamatában s a politikai akciók lefolytatásában sokszor kénytelen egyéb optimális megoldásoknál megállni. A tényleges helyzetekben való elhelyezkedést és közreműködést megkönnyíti mindenesetre az

¹ Mussolini cikke, Preussische Jahrbücher 1933 áprilisi számában.

a körülmény is, hogy az újabb totalitárius államok közül eddig még csak egy vette szóról-szóra az élet minden terén való rendező tevékenységét — az orosz szovjet. Itt persze azután az egyénnek nemcsak formális jogai szenvedtek sérelmet, hanem konkrét vallási és erkölcsi eszményei is s azok érvényesítésének mindennemű politikai lehetőségétől megfosztva, lelkiismereti konfliktusainak csak szenvedés és mártírium a sorsa.

A fasizmusra bizonytalán áll a Quadr. Anno reája tett megjegyzése: „vannak, akik attól tartanak, hogy (benne) az állam elfoglalja a szabad öntevékenység helyét, ahelyett hogy csak szükséges és elégséges segínyt nyújtana“, de azért az első konfliktusok után mégis könnyű volt a katolikus felfogásnak modus vivendi-jét megtalálnia. Mussolini számára a totális állam csak politikum, melyet ő római politikai genialitással, józan ésszel és hajlékonysággal kezel vezetőgondolata, az italianitá érdekében. Hozzá az olasz nép egységesen katolikus s ezért egy népi nemzeti mozgalmánál külön kellene keresni mozzanatokat, melyek a konkrét katolikus erkölcsi felfogással és lelkiességgel ellentétbe kerülhetnek.

Nehezebb a helyzet Németországban, ahol a totális állam is világnézetté vált már — olyan nép körében, mely a gyakorlatban is elméleti kiteljesedéseket keres. Hitler és v. Papen belátása és ügyessége a két államjogi felfogás közé jókor odatolta a konkordátumot, egyébként is Hitler kijelentése a keresztény egyházak elismeréséről és segítőmunkájáról már előzőleg hivatalosan lefékezte a propagandának ezekre is irányuló totalitárius tervezetéseit. Sőt, hivatalos nyilatkozatok szerint, ha a nemzeti szocializmus „világnézetéről“ beszél hivatalos nyilatkozat, az állameszmét kell alatta érteni, világnézetük tulajdonképpen a kereszténység. Most már csak az a kérdés, a nemzeti szocializmus áradata tud-e magának parancsolni s nem önti-e el a katolikus tevékenység számára a konkordátumban szabadon hagyott területeket is, s nem provokál-e lelkiismereti konfliktusok előidézésével korábban is már katolikus politikai törekvéseket, semmint ezeket az új irány részben magába is felvehetné. Itt viszont azt kell még hozzászámítanunk, hogy Németország protestáns többségű ország, ahol a hitbeli eltérő háttér a konkrét erkölcsi eszményeket is eltérően színezheti s így katolikus részen lelkiismereti konfliktus származhatik olyan esetben is, amikor a protestáns gondolkozást talán nagyobb ellenállás nélkül tudja az új irány magával sodorni. Tény, hogy a konkordátum végrehajtásáról még ma is folynak a tárgyalások Rómában, a kath. sajtó s az ifjúsági egyesületek kérdéseiben vannak differenciák. XI. Pius pápa október végén német zarándokok előtt beszélt arról, hogy aggodalmakkal van eltelve a német ifjúság s a vallásnak németországi sorsa miatt. Bertram bíboros a papnevelés kérdéseiben látta szükségesnek az egyház jogait a nyilvánosság előtt hangoztatni.

MIÉRT NEM FOGADJA a katolikus felfogás nagyobb bizalommal a totalitárius gondolkozást, amikor pedig ez éppen Németországban a kereszténység minden megtagadását is készsége-

kiszolgáló liberalizmus s a társadalom organikus összefüggéseit szétromcsoló kapitalizmus után tömegek erkölcsi felemelkedését és egymásért való munkáját kínálja tálcáján? Azért, mert a katolikus felfogás bár nem liberalizmus, de nem is anti-liberalizmus és nem anti-individualizmus.

A katolikus társadalomnak nincs kész formulája az egyén és a közösség viszonyának a kifejezésére. Annak ellenére, hogy sokféle helyzetben alkalmazta az evangéliumi és természetjogi elveket s a tani tradícióban egységes szociológiai alapséma tisztán kiérezhető, az elveknek egységes formulára visszavezetése még nem sikerült. Aki otthonos egy-egy tudományzak belső életében, tudja, hogy minden tudománynak vannak hasonló problémái. Soha senkinek sem jutott eszébe, hogy ezt a háttérben álló alapsémát individualizmusnak nevezze el. A formulák, melyek főleg az elmúlt két évtized vitái nyomán használatosakká váltak, H. Pesch jezsuita nemzetgazdász szolidarizmusa, O. Spann bécsi nemzetgazdász univerzalizmusa s a közösségi eszme (I. Messner és R. Linhart), csakugyan nevük szerint is valamennyien fölébe helyezik a közösség szükségleteit az egyénieknek — anélkül azonban, hogy az egyén bizonyos önállóságát a közösséggel szemben feladnák. Aquinói Szent Tamásnak az evangélium szellemét kodifikáló tézisei: „homo est naturaliter liber et propter seipsum existens“ (az ember természeténél fogva szabad s önmagáért létezik) — „homo non ordinatur ad proximum sicut finem“ (az ember nem irányulhat embertársa, mint célja felé) — „bonum animae non ordinatur ad aliud melius bonum“ (a lélek java nem rendelhető más valami nagyobb jó alá) — az egyén minden közösségi belenövése és elkötelezettsége mellett is a közösség életéből végül mégis csak az egyén lelki teljesülését emelik ki végső célnak. Ezeket az orموkat a közösség egészébe behordani — akár az állam, akár a faj legyen az — katolikus módon soha sem lehet. „Az egész előbb van, mint a rész“ aristoteles-szenttamási elv híres Spann-i argumentálásának éle kicsorbul a konkrétumon, hogy nincs közösségi intézmény, nincs közösségi szükséglet, mely nem az egyén szükségleteiből nőne ki s ha a közösségi képződmények s az állam is, jogkör, feladatok és hatalom dolgában pluszt jelentenek is az egyén jogaival szemben s azokból össze nem tehetők, tartalmilag mégsem bírnak önálló céllal, céljuk éppen a személyiség-célok segítése és garantálása. Hogy az egyén alá van rendelve a közösségnek s minden, ami annak fenntartásához szükséges, természetesen kötelessége, hogy a bonum commune multitudinis, a közjó, amikor szembekerül az egyes ember javával, est maiusac divinius, quam bonum unius — nagyobb és istenesebb, mint az egyes ember java (lelkiükben természetesen soha), hogy a közjóért áldozatokat kell hozni s az életet is fel kell érte áldozni — ez mind nem változtat azon, hogy az „egész“ mégsem teljes beállítottsága és célja az egyénnek. Az egyéni életnek társas célokra beállítottsága éppen azon alapszik, hogy a közösségi életnek célja az egyéni teljesezés. A közösségi életen belül az egyén igényei jelentkezésének, ezzel bizonyos ható- és jogszférájának a katolikus felfogás mindig helyet kíván biztosí-

tani. Bizony, sokkal több ily egyéni elem van Szt. Tamásnál és a katolikus tradícióban, mint azt akár O. Spann is megengedi s ezért nem csodálatos, hogy univerzalizmusa, mely egyébként a nemzetgazdaságtanra s a katolikus társadalomtanra is termékenyítőleg hatott, végül is nem bizonyul katolikus elméletnek. A Quadr. Anno által tovább tisztázott és új adatokkal bővített szociológiai kép már nyilván nem fér bele formalizmusába s számottevő katolikus szociológusok egymásután kihagyják elméletét a katolikus megoldási lehetőségek közül.

Minden olyan szemlélési módnak, mely az egyént az egésznek szempontjaiba szorítja bele, ellene mond a katolikus társadalomtan állandó probléma-felvetése is a társadalom „rendjéről“ s ennek mindig valaminő rendi szervezet alakjában való megoldása is. A társadalom „ordo“-ját, „rendjét“ keresi abban az értelemben, hogy kell valaminő természetes, az emberi természetnek megfelelő elrendeződésnek lenni az egyes s a társadalom és az állam között.¹ Az egyén képességei minden ízükben csak másokkal kapcsolatban bontakozhatnak ki, érdekei és alkotóereje számtalan formában épít közösségeket a társadalomban. Ezek közül a formációk közül, melyekből a történelem nagy változatossággal építette fel az államokat, XI. Pius pápa a munkaközösségeket ragadta ki s a hivatásszervezeteken keresztül kívánja az egyént az állami élethez kapcsolni. A katolikus felfogás, amikor mindig ilyen „rendet“ és rendeket keresett s a társadalmat mindig organikusán fogta fel, világosan nem individualista, az egyént éppen szociális természete révén hozza az állam körébe — viszont az egyén közösségi produktumain keresztül védelmezi magát az egyént is. A Quadr. Anno szellemében közhatalmi jogokat is gyakorló korporációk a bennük csoportosuló s ott legjobb erőiket kifejtő egyéneket is megóvják az állam súlya alatt való összeroppanástól. „Annyi szabadságot, amennyi csak lehetséges és annyi tekintélyt és megkötést, amennyi éppen szükséges“ és: „annyit a társadalmi erőkből, amennyi csak lehetséges és annyit az államból, amennyi éppen szükséges“² — ezek a hivatásszervezeti katolikus megoldások nyilván éppen az egyén érdekében éjtik el — a totális államot.

A nemzeti szocializmus — bár a hivatásszervezetekben rejlő népi „rend“ gondolata elől elzárkózni nem tud s ilyenek létesítésével foglalkozik is — nem tudja ezeket igazi életerős, autonóm alakjukban vállalni. Egész gondolatvilága ellentétben áll az egyéniségnek azzal az értékelésével, mely a katolikus gondolatot e ponton is átjárja. Moeller van den Bruck óta a nacionalizmus felülről lefelé akar hatni, a mozgalomban azóta mindjobban szétáradt faji naturalizmus pedig a faj öncélúsága gondolatában az egyént s személyiségét határozottan lenéző anti-individualizmussá fejlődött. Moeller van

¹ Hogy ez a szemlélési mód szinte elkerülhetetlen minden objektív államjogkonstruálásban, mutatja, hogy C. Schmitt, a totális állam fogalmának egyik kidolgozója, szintén az államnak az egyén és a társadalom által történt „denaturálásáról“ beszél s Hitler is a nép erőinek „természetes elrendeződése“ gyanánt fogja fel új államát.

² W. Schwer: Die berufsständische Ordnung als natürliches Verhältnis von Gesellschaft und Staat, J. Van der Velden i. első kötete, 73, 77. 1.

den Bruck jellemzése a liberalizmusról: „mindenkiben él ösztön arra, hogy egyéniség legyen, még akkor is, ha nem az“,¹ nem volt már egyszerű szellemesség, de W. Stapel, akit igen sokan a Reichgondolat leghivatottabb továbbfejlesztőjének tekintenek, egészen világosan beszél már arról, hogy „férfiak, kik a szabad személyiség eszményét fel tudták állítani, egy rövid (görög) kornak ritka természeti jelenségei voltak.“² A személyiség — természeti jelenség?! Hová lett Kant s az egész német idealizmus tradíciója? Talán nem voltak eléggé németek?! Es hogyan lehet ilyen nézetekkel kereszténységről beszélni, amint azt éppen W. Stapel széles körökben irányító hatással megteszi! — A szabadság a legfőbb vezetők nyilatkozatai szerint a képzelet játéka, illúzió. A legenyhébb formula róla az, hogy kerüljük ennek a sok mindennel megterhelt szónak a használatát. Már csak a félreértés veszedelme miatt is — elvégre a nemzeti szocializmus is ismer bizonyos egyéni cselekvési szabadságot a felsőbbség „parancsszerű“ rendelkezéseinek határai között. Ez a szabadság nem jelent légüres teret a minden-állam homogén kiterjedésében s nem jelent az egyesre az állam által nem lefoglalt területet. Csak azt jelenti, hogy ezeken a pontokon az egyesnek a saját felelősségérzetével kell a vezetés gondolataihoz igazodnia. A „saját felelősségérzet“ viszont azt jelenti, hogy az állam nem ad ugyan a népélet minden rezdülésére parancsot, de azért az egyént felelősségre vonhatja, alárendelte-e élete folyását itt is a nemzet érdekének. „Ez az állandó kötelességbevonás megszünteti az egyén létének magán-jellegét.“ — A hivatásszervezetek Göbbels miniszter többszöri kijelentése szerint a vezetők személyiségének erőteljes érvényesülésével szemben ellensúlyt, tehát szinte a kath. elgondolás szerinti azilumot jelentenének az alattvalók egyéniségi igényei részére. A gyakorlatban működésbe hozataluk főnehézsége mégis az, hogy ma még nincs készen olyan vezéri rend, mely ezekre a csoportosulásokra az államhoz tartozás „Befehlsförmigkei“-jét ráönthetné. Ha ez meglesz, minden akadály elhárul, „mert a tekintélyt állam képviseléből származó döntés hordja magában a helyesség biztosítékát.“⁴ A hivatásszervezetekben sem szabad tehát Hitlerék szerint elfelejteni a sokszor hangoztatott totalitárius elvet: „Az állam beavatkozása elől semmi sem biztos“.⁶

A TOTALIS ÁLLAM tartozéka a tekintélyi államvezetés, bár természetesen viszont ilyen államvezetés nem jelenti még az államnak totalitárius törekvéseit. Így a tekintélyi államvezetés hivatásszervezeti gazdasági rend mellett éppen az államnak bizonyos területekről való visszavonulását, illetve egyes területeknek csak keret-szabályozását jelentené.

A katolikus felfogás tekintély-tisztelete nem azonosítható a tekintélyi államvezetéssel, amely a tömegek akaratnyilvánításának különböző fokú, de mindig igen jelentékeny visszaszorítását, tehát

¹ Moeller van den Bruck: Das dritte Reich, 1926.³, 118. 1.

² W. Stapel: Die Kirche Christi und der Staat Hitlers. 1933, 13. 1.

³ E. ForsthoFF: Der totale Staat. 1933. 42. 1.

⁴ E. ForsthoFF, i. m. 46. 1.

⁶ W. Stapel: Die Kirche Christi und des Staat Hitlers. 1933. 14. 1.

antidemokratikus vezetést jelent. Államforma dolgában a katolikus társadalom egyet sem részesít előnyben; a különböző faji vonások, műveltségi viszonyok, történelmi tradíciók dolga egyes nemzetek legmegfelelőbb államformáját meghatározni. Akár monarchiáról» akár köztársaságról van szó, az államhatalom mindegyikben Isten rendeléséből végzi munkáját s az alattvalók engedelmisséggel és tisztelettel tartoznak neki, a katolikus felfogás tehát a legdemokratikusabb államforma közhatalma mögött ugyanazt a tekintélyt látja, mint a monarchikus uralkodó mögött. Mindenesetre híve az erős, a közjót hatályosan szolgálni tudó közhatalomnak — ez a kívánalma bizonyos konkrét esetekben a tekintély! vezetés alakját öltheti magára s akkor, ha a szükséges erkölcsi összefüggésekbe beilleszkedik, nincs is kifogása ellene. Bizonyos helyzetekben viszont — s ezeket a modern műveltségi viszonyok között általában megvalósultaknak kell tekintenünk — éppen úgy kívánja a demokrácia bizonyos mértékét. Aquinói Szt. Tamásnál az állami tekintély elméleti eszménye a monarchia volt, de mindig melléje gondolva az akkori társadalom rendi szerkezetét, ami demokratikus mérséklést jelentett. Nem jelentette a formális demokráciát, nem a liberalizmus társadalmi atomjaiból osztályharcra összetákolt tömegdemokráciát, de a rendeknek és a státusoknak az államhatalommal szemben meghatározott jogai mégis csak határozott demokratikus tőkét jelentettek.

Határozottan tekintélyi vezetés felé hajlik a lutheri felfogás. A katolikus felfogástól eltérő hittani nézeteiből kiindulva a keresztény egyéniség Luthernél inkább passzív a világ sorsa s annak intézése iránt s főszerepe a hatalommal szemben a belenyugvás és engedelmisség. A hatalom szerkezetéhez, jogköréhez, az alattvalókhoz való viszonyához viszont a patriarchális jóakaratot kívánta csak a lutheri tan, eltérően a kalvinizmustól. Míg ez utóbbi mindenütt a népfőiség elvét készítette elő, addig az orthodox lutheranizmus szociális alapérzése mindvégig a patriarchális, erős hatalmi Öntudattól áthatott kormányzatok támasza maradt. A lutheri orthodoxia a német teológiában több ponton elevenebb életre támadt s ezek keretében kísérte meg W. Stapel a hitleri tekintélyi államvezetés teológiai gyökérkeresését. Nacionalista teológiáját¹ a lutheri alap gondolatokra támasztotta rá s ezek nevében kívánja az antidemokratikus, a nép szükségleteit intézményes jogi formák nélkül szolgáló Vezéri tekintélyi vezetést. „Keresztény államférfija“ sem az államhatalom szerkezetére, sem eredetére, sem kezelési módjára nézve semminő természetjogi vagy egyéb keresztény erkölcsstani megkötöttséget nem ismer. Az evangéliumi szeretet törvénye nem a földi és az állami élet berendezésére vonatkozik, ezekre az egyetlen keresztény feladat az egyes népek saját élettörvényeinek, a Stapel által az ó-szövetségi törvény mintájára konstruált faji „nomos“ kiélése, „a keresztény államférfi“ tehát egyedül a faj lelkének inspirációira hallgatva teljesíti népe végzetét. Nem öneki kell egy megadott keresztény erkölcsstani kereteibe illeszkednie, hanem éppen az ő célkitűzései és bátorsága ragadják népét magasabb

¹ W. Stapel: Der christliche Staatsmann. Eine Theologie des Nazionalismus. 1932.

erkölcsiség szférájába. Proudhon szerint minden szocializmus mögött teológia rejlik; a nemzeti szocializmusnak, amint az irodalmában és agitációjában kibontakozott, készen állana előttünk itt a teológiája is. Bizonyos, hogy a lutheri teológiának csak negatív része van benne, amennyiben az államhatalom szerkezetére pozitív utalásokat nem adván, hic et nunc telivér faji naturalizmussal próbálják kiegészíteni.

Stapel „új-konzervativizmusa“ a nemzeti szocializmus uralomra jutása előtt esoterikus tana volt bizonyos protestáns intellektuel-köröknek, amelyek az elméletben kifejtett élite-et és küldetést erősen a maguk számára foglalták le. A hatalomra jutás óta nyilvánvaló, hogy gondolatainknak nagy hatása volt. Az evangélikus birodalmi egyház nyári megrohanása a Deutsche Christen által a Stapel-színezetű ú. n. lutheri orthodoxia alapján történt, amely egyébként a jog s az erkölcs világát is tisztára az állam hatáskörébe utalta s az ellen is tiltakozott, hogy az evangélikus egyháznak elleneznie lehetne azt, hogy jogi szervezetét az államhatalom alkossa meg. Ez a „teológia“ sajátította ki az evangélikus egyházat az új állam számára, az egyházi szervezet s az erkölcs kérdéseiben is „der liebe Führer“ Luther-travesztiá jával csalogatva közönségét.¹

W. Stapel írásaiban a katolikusoknak az új faji erkölcs és új államfogalom kialakításában való részvételére nem tett semminő előterjesztést, irányzata mindazonáltal várta, hogy antiliberális törekvéseit a katolikusok is méltányolni fogják és sikerül velük egy „antiszekuláris“ frontban tömörülni, a jogok terén minden pogányságot is közömbösen kiszolgáló liberalizmus után végre új, a keresztény lelkiismeretekből felszökő állam érdekében, melyben a keresztény ember az állam életét és küldetését hitével egybeélheti. Az invitálás természetesen nem járhatott eredménnyel, érthetően a kereszténységről vallott eltérő felfogások miatt. Maga az ilyen törekvés azonban, amennyiben a hatalomnak nem a népfölségből, hanem Isten rendeléséből való származtatására, az egész állami életnek keresztény kötelesség gyanánt való felfogására, a nemzet történelmi küldetésének vallásos hittel való szolgálására vonatkozik, természetesen ősi katolikus programra s a német katolikusok nem is mulasztják el ez irányban a pozitív munkát. Főleg a Reich gondolatát vallja a katolikus németiség is egész nemzeti lelkesedéssel s igyekeznek azt fogalmilag is kifejteni. Előadásokról s cikkekben többszörösen olvashatjuk, hogy az éppen katolikus felfogással bír igazi értelemmel s éppen Stapellel polemizálva igazolják, hogy a Reich mint államokat összefoglaló formula is éppen katolikus értelemben bír értékkel. A kérdés csak az, hogy a tekintélyi vezetés, melyet a Reich gondolat-komplexumában a katolikusok is készséggel fogadnak, ugyanaz-e, mint ami a valóságban körülöttük fejlődik.

Stapel gondolatával egészen bizonyosan nem egyezik ebben a katolikus felfogás, bár Stapel gondolatát, mely szerint a Vezér egyedül faji beleérzése révén vezeti népét, a mai német közélet legmagasabb

¹ Stapel, Die Kirche Christi, 86. l. — V. ö. Révész Imre hasonló fejtegetéseit, Magyar Szemle 1933 november és Gratz Gusztávéit, Protestáns Szemle 1933 november.

funkcionáriusai is visszhangozzák. Ez a vezéri vezetés így eredetében, terjedelmében, célkitűzéseiben függetlenül lebeg a nép felett. A katolikus felfogás a hatalmat viszont s gyakorlását is csak határozott természetjogi keretek között tudja elgondolni. Így magának a vezérségnek katolikus részről való analízise¹ igen termékeny szempontokat talál benne, a nép adott helyzete szükségszerűségeiből, a dolog természetéből folyó természetjogi adatok alakjában: válságos idők gyors és határozott döntést kívánnak, azután meg a nép bizalma s vezérével való lelki kontaktusa a vezetés eredményességének van olyan fontos kelleke, mint a hatalom kezelésének egyéb természetjogi kellekei. Válságos időben ilyen vezetés természet jogi szükségesség lehet. De arra, hogy állandó intézmény legyen s a kormányzás összes tényeke egyforma teljhatalommal terjedjen ki — erre már nem futja a katolikus megokolásból. Konkrétebben is foglalkozott a katolikus államjogi felfogás kívánalmaival R. Linhart münchen-freisingi moráltheológus², világosan hangsúlyozva, hogy az állam ügyeinek bizonyos műveltségi foknál a nép megkérdése nélkül való vitele termékeny valóságot kapcsol ki az állami életből, lefokozza az államvezetés eredményességét s nem felel meg a nép természetes „ordo“-jának. Ezzel a katolikus részről világosan hangsúlyozott, ma bárminő államformában is szükséges demokratikus elemmel szemben — persze itt nem a parlamentarizmus védelméről van szó — a nemzeti szocializmus csak bizonyos arisztokratizmusig jutott el. Hitler ezévi júniusi reichenhalli beszéde szerint az új állam „egy nép természetes rendje és elrendeződése a veleszületett képességei szerint“, ehhez olyan politikai vezetőréteget kell kiképezni, mely vérénél, képességénél, rátermettségénél fogva igényt tarthat a vezetésre. „A népből új vezetőréteget nevelünk ki, mely kemény lesz, mint az acél.“³ De ha ugyancsak Hitler szerint „a romlatlan, primitív nép is ösztönében hordozza a legtermészetesebb világnézetet, amelynél fogva gépiesen a legtermészetesebb és ezzel a leghasznosabb álláspontra helyezkedik az élet minden őt érinthető kérdésében“,⁴ akkor miért kell ezt a tényt az államjogból kifelejteni? A katolikus, demokratikusabb felfogás nyúván jobban kifejezésre juttatja Hitler népe természetes „rendjét“, mint a hitleri acélkemény vezetőréteg. — A neves kölni kath. szociológus, Th. Brauer kis könyvében,⁵ melyben a katolikusokat az új államban aktív munkára hívja fel, érezhetően mély katolikus elgondolásokból lobog ki a lelkesedés a Reich s az új német népiség iránt. Különös, nagy veszedelmek idejére fenntartott istenadománya a most feltörő őseréjű közösségi élmény: most kell az összeforrás csodáját élő népnek földjét bevetnie, házát megépítenie! A vezéri elvet is szívesen látja Brauer, a nemz. szocializmusban kormányzó és kormányzott Istennek érzi magát alávetettnék s ez biztosíték a despotizmus ellen, „amennyiben

¹M. Preis S. J.: Die Staatsverfassung im totalen Staat. Stimmen der Zeit, 1933 június.

²R. Linhart: Verfassungsreform und katholisches Gewissen. 1933.

³Völk. Beob. 1933 június 17.

⁴Nürnbergi kulturális gyűlés, 1933 szeptember 1.

⁵Th. Brauer: Der Katholik im neuen Reich. 1933.

tehát az új Németország feltétlen vezéri igényeit erre a talajra állítja, kath. részről a legteljesebb támogatásban részesülhet”. Külön kérdésnek érzi a vezéri hatalom feltétlenségét. Ebben viszont megnyugtatta Göbbels ismert nyilatkozata a korporációkról, „bár a formulázás nem a nálunk szokásos, mégis nyilvánvalóan a Quadr. Anno talaján érezzük vele magunkat.”¹ A parlament megszüntetését is azzal az örvendő készséggel fogadja, hogy a kath. felfogásnak az organikus demokrácia, melynek jövetelét a korporációkban feltételezi, jobban megfelel, mint az atomizált tömegekre támaszkodó formális demokrácia. Újból és újból bizakodó feltételezés az új iránynak a kath. felfogással való megegyezéséről, anélkül, hogy ezt az egyértelműséget határozott válasz a másik részről igazolná!

IDEGENSZERŰ MARAD a katolikus felfogás részére mindig az erkölcsnek a hitlerizmusban az ösztönbe történő visszafordulása. A tekintélyi vezetéshez sem keresnek megokolásokat, melyek természetesen azonnal formákat és elhatárolásokat is jelentenek, hanem egyszerűen bíznak a német faji ösztön új ébredésében, abban a tekintély magától megelevenedik. Német ember nem érezhet másképpen, ösztönösen kívánja, hogy vezessék, mit lehet ezen tovább keresni vagy magyarázni?! Számtalan idézettel igazolhatnánk ezt az ösztönelmélet-tömegeglátást a hitleri irodalomban, mely nem egyszerűen a népi és faji érzésekhez való visszatérést jelenti, hanem a társadalmi formáknak és az erkölcsi normáknak az ösztön belső lobogása szerint való ide-odatologatását is s azok fellazítása beláthatatlan következményeinek nyithat utat.

Többször halljuk hangsúlyozni, hogy a vezetőket a nagy munkában, mellyel a németiség faji tulajdonságait akarják érvényrejuttatni, a néppel nem annyira a tudáson alapuló belátás, mint inkább az ösztön köti össze. Ezért nem kell Stapel szerint a „keresztény államférfinak” erkölcsstan a nép vezetésére, elég ösztönös faji érzése. Viszont „a nép nem tudja, mit akar, csak ösztönös sejtései vannak. A Vezér azonban tudja, mit akar a nép. Ez teszi őt Vezérré. Ha a népet kényszeríti valamire, csak a nép saját jóakarátára szorítja rá, kedvetlenségein és ellenkező hangulatain keresztülsegítve őt.”² Ezért használ a vezetés tervszerűen szuggesztív eszközöket: „Inkább a lelki élményekre helyezük a fősúlyt, semmint az intellektusra, nevezzük bár azt józanésznek. Minden felnőttben ott él a gyermek, ehhez intézzük szózatunkat zenével, lobogóval, rengeteg egyéb szimbólummal. Sokáig gondolkoztunk józanul — ugyan hová vezetett a gondolkozás? Most más a célunk. Érezni akarunk a szívünkkel. A németek imádják az egyenruhát. Boldogok, ha részecskéi lehetnek fegyelmezett tömegnek. Engedelmeskedni akarnak.”³ Pártagitáció ez vagy államvezetés? Hitler és Göbbels államvezetésnek nevezik, igaz, hogy a párt és az állam közé helyezett egyszerű egyenlőjel segíti őket ebben. Az új államvezetés kisebb része folyik csak tételes szabályok által irányított

¹1. m. 60. és 70. 1.

² Stapel: Die Kirche Christi, 17. 1.

³ Hitler Rosita Forbes-interjúja, 1933 augusztus 17.

tisztviselői munkában, nagyobb részére a vezéri elv alapján biztosok „parancsszerű” szabad elhatározása és egyéni felelőssége illetékes.

A katolikus társadalomtan nem szégyenli megvallani, hogy az ösztönnel magával még nem tud államot építeni. Nem mintha egy nép természeti adottságait nem tekintené parancsoló természettörvényi adatoknak, s nem éppen ezek útján jelölné meg Isten egy-egy nemzet történelmi hivatását. Az élmény azonban a maga ide-oda-lobogó lángolásában az ösztönöknek más életterületeket is előntő hullámvásárlásával nem lehet norma, a tennivalókat az ösztönökben rejlő finalitások mutatják meg. „Ami megvan, az hasson is”,¹ ez a naturalista elv elfelejti megmutatni az irányt. A finalitások szerint való igazodás viszont határozott és egymással harmonizáló erkölcsi elveket, a társadalom életében államjogot, a hatalom kezelésében pedig formát és mértéket jelent. A mélységből feltörő erők kifejező formái és harmonikus kapcsolása — ez a katolikus szellem világa.

AZ ÖSZTÖNÖKBŐL ÉLŐ állami élet, mely a német totalitárius vezetés körülhatárolatlanságát jellemzi, már nem egyszerű likvidálása a liberalizmusnak, s nem egyszerű antitézise az individualizmusnak. Ha így lenne, aránylag könnyen jönne utána a szintézis. Több történik itt. J. Herwegen maria-laachi bencés apát mondotta az elmúlt évben a német lélek forrongásáról: „A német szellem ebben az elhatározó órában” az előtt a veszedelem előtt áll, „hogy régi kísértésének áldozatul esik s hamis heroizmussal nemzeti és kozmikus sorsának magát a chaost választja.”² Herwegen a liturgikus mozgalom apostola, akitől éppen a néplélek és annak formakeresése terén intuitív erőt nem tagadhatunk meg s valóban nem is tudjuk, mondott-e a német viszonyokról valaki mélyebbet. A chaotikus, kiegyenlítettlen, magával sohasem kész germán szellem ledobott egy formát magáról s egyelőre semmiféle új formát nem akar. Számára az élniakarás nem formaalkotást jelent, abban megkötöttséget érez, nem pedig teljeseget. „Ami van, az hasson,” ezt éli s a fajt és a vért csak germán léleknek lehetséges határtalanságba olvadással valaminő kozmikus elrendeződésnek érzi. Ebben az önmarcangolásában, mint nem egyszer tette a történelemben, irtózatossal készíti jövőjét.

A katolikus szellem objektív világa, úgy hisszük, újból nagy áldása lenne az önmagával küzdő germán léleknek. Hozzáteesszük, hogy a katolikus felfogás szóhoz jutása nem engedné elfelejteni a tőkének a kapitalizmus társadalmi szerkezetében és liberális jogrendjében bírt differenciál-rentjének visszafejlesztését, amely kérdésnek megoldása vagy meg nem oldása a hitlerizmus történelmi mérlegén egykor igen nagy súllyal fog latbaesni.

SZEKŰ IGNÁC

¹ Stapel: Der christliche Staatsmann, 158. 1.

² J. Herwegen: Antike, Germanentum und Christentum. 1932, 71. 1.